INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA MINTAQA SANOATINI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Allasheva Nargiza Aralbaevna
Innovacion texnologiyalar universiteti doc.v.b

Annotatsiya. *Maqolaning maqsadi innovatsion iqtisodiyot sharoitida mintaqa sanoatini boshqarish tizimini takomillashtirishning nazariy-metodologik asoslarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot innovatsion rivojlanish va mintaqaviy boshqaruvga oid xorijiy, MDH va o‘zbek olimlarining yetti yo‘nalishdagi yondashuvlarini qiyosiy tahlil qilishga tayanadi. Tahlil natijasida ko‘rib chiqilgan yondashuvlarning tahlil birligi korxonadan milliy iqtisodiyotga, so‘ngra mintaqaga ko‘chgani, biroq innovatsion omillarni mintaqa sanoatini boshqarish qarorlari bilan bog‘lovchi metodologiya hanuzgacha shakllanmagani aniqlandi. Mintaqa sanoatini boshqarish tizimi besh elementdan iborat tizim sifatida tavsiflangan va unda boshqarish obyekti sifatida ishlab chiqarish hajmi o‘rniga hudud sanoatining innovatsion salohiyati olinishi asoslangan. Boshqarishning umummetodologik, innovatsion va mintaqaviy guruhlarga ajratilgan sakkiz tamoyili tizimlashtirilgan. Diagnostika, tipologiya, differensial boshqaruv va monitoringdan iborat to‘rt bosqichli yopiq sikl ko‘rinishidagi boshqarish modeli taklif etilgan. Xulosa shuki, mintaqa sanoatini boshqarish hududlarni yagona hajm mezoni bilan emas, ularning innovatsion salohiyatiga mos vositalar bilan boshqarishga o‘tishni talab qiladi.*

Kalit so'zlar: *innovatsion iqtisodiyot, mintaqa sanoati, boshqarish tizimi, mintaqaviy innovatsion tizim, «uchlik spiral», boshqarish tamoyillari, boshqarish modeli, innovatsion salohiyat.*

Аннотация. *Цель статьи – разработать теоретико-методологические основы совершенствования системы управления промышленностью региона в условиях инновационной экономики. Исследование основано на сравнительном анализе подходов зарубежных, российских и узбекских учёных по семи направлениям, касающимся инновационного развития и регионального управления. Установлено, что единица анализа в рассмотренных подходах сместилась от предприятия к национальной экономике, а затем к региону, однако методология, связывающая инновационные факторы с управленческими решениями в промышленности региона, до сих пор не сформирована. Система управления промышленностью региона описана как система из пяти элементов, и обосновано, что объектом управления в ней должен выступать не объём производства, а инновационный потенциал промышленности территории. Систематизированы восемь принципов управления, разделённых на общеметодологические, инновационные и региональные. Предложена модель управления в виде замкнутого четырёхэтапного цикла: диагностика, типология, дифференцированное управление и мониторинг. Сделан вывод, что управление промышленностью региона требует перехода от единого критерия объёма к инструментам, соответствующим инновационному потенциалу территорий.*

Ключевые слова: *инновационная экономика, промышленность региона, система управления, региональная инновационная система, «тройная спираль», принципы управления, модель управления, инновационный потенциал.*

Abstract. *The article aims to develop the theoretical and methodological foundations for improving the management system of regional industry in an innovative economy. The study is based on a comparative analysis of the approaches of foreign, Russian and Uzbek scholars in seven areas related to innovative development and regional governance. It finds that the unit of analysis in these approaches has shifted from the firm to the national economy and then to the region, yet a methodology linking innovation factors to management decisions in regional industry has still not been formed. The management system of regional industry is described as a system of five elements, and it is argued that its object of management should be the innovation potential of the territory's industry rather than the volume of output. Eight management principles are systematized and grouped into general methodological, innovation and regional principles. A management model in the form of a closed four-stage cycle is proposed: diagnostics, typology, differentiated management and monitoring. The study concludes that managing regional industry requires a shift from a single volume criterion to instruments matched to the innovation potential of each territory.*

Keywords: *innovative economy, regional industry, management system, regional innovation system, triple helix, management principles, management model, innovation potential.*

KIRISH

XX asr oxiridan boshlab iqtisodiy o‘sishning asosiy manbai moddiy resurslardan bilim va texnologiyalarga ko‘chdi. Bunday sharoitda sanoatning raqobatbardoshligi ishlab chiqarish hajmi bilan emas, balki yangi mahsulot va texnologiyalarni yaratish hamda ularni ishlab chiqarishga joriy etish tezligi bilan belgilanadi. Shu sababli sanoatni boshqarish tizimi ham resurslarni taqsimlash vositasidan innovatsion salohiyatni shakllantirish vositasiga aylanishi talab etiladi.

O‘zbekistonda sanoat iqtisodiyotning yetakchi tarmog‘i bo‘lib qolmoqda. Rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra, 2025-yilda sanoat mahsulotlari hajmi 1 101,1 trln so‘mni tashkil etgan, fizik hajm indeksi 106,8 foizga teng bo‘lgan; ishlab chiqarish hajmining 86,0 foizi ishlab chiqaruvchi sanoat hissasiga to‘g‘ri kelgan [13]. Demak, sanoatning tarkibiy yangilanishi va undagi innovatsion jarayonlar butun iqtisodiyotning rivojlanish sur’atini belgilaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 6-iyuldagi Farmoni bilan tasdiqlangan 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan innovatsion rivojlanish strategiyasida 2026-yilgacha Global innovatsion indeksda dunyoning yetakchi 56 davlati qatoriga kirish maqsadi belgilangan [15]. 2025-yilda O‘zbekiston bu indeksda 139 davlat ichida 79-o‘rinni egallagan, innovatsion resurslar bo‘yicha 69-o‘rinda, innovatsion natijalar bo‘yicha esa 92-o‘rinda turibdi [14]. Resurslar va natijalar bo‘yicha o‘rinlar o‘rtasidagi 23 pog‘onali farq innovatsion salohiyatni sanoat natijasiga aylantiruvchi boshqarish mexanizmi yetarli darajada shakllanmaganini ko‘rsatadi.

Sanoat siyosati amalda viloyat va tuman darajasida, ya’ni mintaqalarda amalga oshiriladi. Biroq mintaqa sanoatini boshqarish hanuzgacha asosan ishlab chiqarish hajmi va o‘sish sur’ati ko‘rsatkichlariga yo‘naltirilgan. Innovatsion faollik, texnologik yangilanish va bilim bilan bog‘liq omillar hududlar faoliyatini baholash va boshqaruv qarorlarini qabul qilishda tizimli hisobga olinmaydi. Natijada hudud sanoati o‘sayotgan bo‘lsa-da, uning innovatsion manbalari va cheklovlari boshqaruv ko‘lamidan tashqarida qoladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Innovatsion rivojlanish va mintaqaviy boshqaruvga oid nazariyalar bir masalada hamfikr: iqtisodiy o‘sishning hal qiluvchi omili yangi bilim va uning ishlab chiqarishga joriy etilishidir. Ular o‘rtasidagi farq esa bu jarayon qaysi darajada – korxona, mamlakat yoki mintaqa darajasida – tashkil etilishi va boshqarilishida namoyon bo‘ladi.

Innovatsion rivojlanish nazariyasining asoschisi Y. Shumpeter innovatsiyani ishlab chiqarish omillarining «yangi kombinatsiyasi» sifatida ta’riflagan. U yangi mahsulot, yangi ishlab chiqarish usuli, yangi bozor, yangi xomashyo manbai va tarmoqni yangicha tashkil etishni innovatsiyaning besh shakli sifatida ajratib, iqtisodiy rivojlanishning harakatlantiruvchi kuchi deb tadbirkorni ko‘rsatgan [1]. Bu yondashuv innovatsiyani korxona darajasida tushuntiradi, ammo davlat va hududning rolini ochib bermaydi.

Innovatsiyalarning institutsional muhitini o‘rganish milliy innovatsion tizim konsepsiyasida rivojlandi. K. Friman Yaponiya tajribasi asosida yangi texnologiyalarni yaratish, olib kirish va tarqatish davlat va xususiy sektor institutlari tarmog‘i orqali amalga oshishini ko‘rsatgan [2]. B.-O. Lundval tizimning markaziga interaktiv o‘qishni, ya’ni ishlab chiqaruvchi va foydalanuvchi o‘rtasidagi bilim almashinuvini qo‘ygan [3]. R. Nelson tahriri ostidagi tadqiqotda turli mamlakatlarning innovatsion tizimlari qiyosiy tahlil qilinib, ularning milliy xususiyatlari ko‘rsatib berilgan [4]. Bu mualliflar uchun tahlil birligi milliy iqtisodiyotdir.

M. Porter raqobat ustunligini to‘rt omil – omil sharoitlari, talab sharoitlari, turdosh va qo‘llab-quvvatlovchi tarmoqlar hamda firma strategiyasi va raqobat – o‘zaro ta’siri bilan izohlagan. Uning fikricha, bu ustunlik ma’lum hududda joylashgan o‘zaro bog‘liq tarmoqlar guruhi, ya’ni klasterlarda shakllanadi [5]. Shu tariqa e’tibor davlatdan hududga ko‘chdi.

Mintaqaviy innovatsion tizim konsepsiyasini F. Kuk ilgari surgan. U innovatsiyalarni boshqarish va qo‘llab-quvvatlash ko‘p hollarda milliy emas, mintaqa darajasida samarali amalga oshishini asoslagan [6]. B. Asxaym va A. Isaksen mintaqa korxonalarining raqobatbardoshligi mahalliy, «yopishqoq» bilim bilan global, hamma uchun ochiq bilimni uyg‘unlashtirish qobiliyatiga bog‘liqligini ko‘rsatgan [7]. G. Etskovits va L. Leydesdorf esa universitet, sanoat va davlat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liq munosabatlarni «uchlik spiral» modeli sifatida ifodalagan [8]. Bu yondashuvlarda urg‘u institutlar o‘rtasidagi aloqalarga qaratilgan.

MDH olimlari orasida S.Yu. Glazyev uzoq muddatli texnik-iqtisodiy rivojlanishni texnologik ukladlar almashinuvi orqali tushuntirgan va iqtisodiy siyosatni yangi ukladga o‘tishga yo‘naltirish zarurligini asoslagan [9]. A.G. Granberg mintaqani milliy iqtisodiyotning quyi tizimi sifatida ko‘rib, mintaqaviy rivojlanishdagi tafovutlar va mintaqaviy siyosat masalalarini tizimli yoritgan [10]. G‘arb maktabidan farqli ravishda, bu ishlarda davlatning yo‘naltiruvchi roli va hududlar o‘rtasidagi tafovut ustun turadi.

O‘zbek olimlaridan A. Taniyev darsligida innovatsion iqtisodiyotning nazariy asoslari va innovatsion jarayonlarni boshqarish masalalari bayon etilgan [11]. T.A. Choriyev hududiy sanoatni rivojlantirishning ahamiyati va uning salohiyatini belgilovchi omillarni tahlil qilib, sanoat o‘sishini, jumladan uning innovatsion jihatini o‘lchash ko‘rsatkichlarini taklif etgan [12]. Ko‘rib chiqilgan yondashuvlar 1-jadvalda umumlashtirilgan.

1-jadval

Innovatsion rivojlanish va mintaqa sanoatini boshqarishga oid asosiy yondashuvlar

Yondashuv	Vakillari	Tahlil birligi	Mintaqa sanoatini boshqarish uchun xulosa
Innovatsiyalar nazariyasi	Y. Shumpeter [1]	Korxona, tadbirkor	Innovatsiya – o‘sishning asosiy manbai
Milliy innovatsion tizim	K. Friman, B.-O. Lundval, R. Nelson [2–4]	Milliy iqtisodiyot	Institutlar va bilim almashinuvi hal qiluvchi
Raqobat ustunligi va klasterlar	M. Porter [5]	Tarmoqlar guruhi, hudud	Ustunlik hududiy klasterlarda shakllanadi
Mintaqaviy innovatsion tizim	F. Kuk; B. Asxaym, A. Isaksen [6; 7]	Mintaqa	Innovatsiyalarni boshqarish mintaqa darajasida samarali
«Uchlik spiral»	G. Etskovits, L. Leydesdorf [8]	Universitet – sanoat – davlat	Subyektlar hamkorligi tizimli bo‘lishi kerak
Texnologik ukladlar	S.Yu. Glazyev [9]	Milliy iqtisodiyot	Siyosat yangi texnologik ukladga yo‘naltiriladi
Mintaqaviy iqtisodiyot	A.G. Granberg [10]	Mintaqa	Mintaqaviy tafovutlar – siyosat obyekti

Manba: Muallif tomonidan [1–12] manbalar asosida ishlab chiqilgan

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, nazariyalar rivojida tahlil birligi korxonadan milliy iqtisodiyotga, so‘ngra mintaqaga ko‘chgan. Biroq bu yondashuvlarning barchasi tavsifiy xarakterga ega: ular innovatsion rivojlanish qanday omillarga bog‘liqligini tushuntiradi, lekin mintaqa sanoatini boshqarish organlari bu omillarni qarorlarga qanday aylantirishi kerakligini ko‘rsatmaydi. Mintaqaviy konsepsiyalar esa asosan rivojlangan bozor iqtisodiyoti sharoitida, mintaqalar salohiyati nisbatan tekis taqsimlangan mamlakatlar tajribasida shakllangan.

Adabiyotlar tahlili ikki xulosaga olib keladi. Birinchidan, mualliflar innovatsiyaning iqtisodiy o‘sishdagi hal qiluvchi roli bo‘yicha hamfikr, farqlar asosan tahlil darajasida. Ikkinchidan, sanoat salohiyati hududlar o‘rtasida keskin notekis taqsimlangan iqtisodiyot sharoitida innovatsion omillarni mintaqa sanoatini boshqarish qarorlari bilan bog‘lovchi metodologiya masalasi ochiq qolgan. Muallif pozitsiyasiga ko‘ra, mintaqa sanoatini boshqarish tizimi mintaqaviy innovatsion tizimning tarkibiy qismi sifatida qaralishi, boshqarish obyekti sifatida esa ishlab chiqarish hajmi emas, balki hudud sanoatining innovatsion salohiyati olinishi lozim.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli yondashuv tashkil etadi. Mintaqa sanoatini boshqarish tizimi o‘zaro bog‘liq elementlar – boshqarish subyektlari, obyekti, maqsadi, vositalari va qayta aloqa – majmui sifatida ko‘rib chiqildi. Tizimning har bir elementi uchun an’anaviy va innovatsion yondashuvdagi mazmuni alohida aniqlandi.

Ilmiy adabiyotlarni o‘rganishda abstrakt-mantiqiy fikrlash, induksiya va deduksiya usullaridan foydalanildi. Nazariy yondashuvlar uch mezon – tahlil birligi, innovatsiya manbai va mintaqa sanoatini boshqarish uchun amaliy xulosa – bo‘yicha qiyosiy tahlil qilindi. Boshqarish tamoyillari guruhlash usuli bilan tizimlashtirildi: har bir tamoyil kamida bitta nazariy manbaga

tayanishi sharti qo‘yildi. Boshqarish modeli tarkibiy-funksional modellashtirish asosida ishlab chiqildi.

O‘zbekiston sanoati va innovatsion rivojlanishining holatini tavsiflash uchun O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi [13] va Jahon intellektual mulk tashkilotining [14] rasmiy ma’lumotlari, shuningdek innovatsion rivojlanish strategiyasi [15] qo‘llanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tizimli yondashuv asosida mintaqa sanoatini boshqarish tizimi besh elementdan iborat deb belgilandi. Har bir elementning an’anaviy va innovatsion yondashuvdagi mazmuni 2-jadvalda taqqoslangan.

2-jadval

Mintaqa sanoatini boshqarish tizimi elementlarining an’anaviy va innovatsion yondashuvdagi mazmuni

Element	An’anaviy yondashuv	Innovatsion yondashuv
Subyektlar	Hokimlik va tarmoq vazirliklari	Hokimlik, tarmoq vazirliklari, sanoat korxonalari, oliy ta’lim va ilmiy muassasalar
Obyekt	Ishlab chiqarish hajmi	Hudud sanoatining innovatsion salohiyati
Maqsad	Ishlab chiqarish hajmini oshirish	Raqobatbardosh va innovatsion faol sanoat
Vositalar	Ma’muriy topshiriqlar va resurslarni taqsimlash	Iqtisodiy, institutsional va tashkiliy vositalar majmui
Qayta aloqa	Hajm va o‘sish sur’ati bo‘yicha hisobot	Integral indeks asosidagi yillik monitoring

Manba: Muallif tomonidan ishlab chiqilgan

An’anaviy yondashuvdan asosiy farq boshqarish obyektining o‘zgarishida. Hajm ko‘rsatkichi o‘rniga sanoatning yangi mahsulot va texnologiyalarni yaratish va o‘zlashtirish qobiliyati boshqariladi. Shu bilan birga, subyektlar tarkibi kengayadi: oliy ta’lim va ilmiy muassasalar bilim manbai sifatida tizimga to‘liq huquqli ishtirokchi bo‘lib kiradi. Qayta aloqa esa hisobot berish shaklidan boshqaruv qarorlarini tuzatish vositasiga aylanadi.

Adabiyotlar tahlili asosida mintaqa sanoatini innovatsion boshqarishning tamoyillari uch guruhga ajratildi (3-jadval). Umummetodologik tamoyillar tizimning tuzilishini, innovatsion tamoyillar uning mazmunini, mintaqaviy tamoyillar esa hududlar xususiyatini hisobga olish usulini belgilaydi.

3-jadval

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida mintaqa sanoatini boshqarish tamoyillari

Guruh	Tamoyil	Mazmuni	Nazariy asosi
Umummetodologik	Tizimlilik	Sanoat mintaqaviy innovatsion tizimning qismi sifatida boshqariladi	[6; 10]
Umummetodologik	Uzoq muddatli yo‘nalganlik	Ustuvorliklar texnologik o‘zgarishlarni hisobga olib belgilanadi	[9]

Guruh	Tamoyil	Mazmuni	Nazariy asosi
Innovatsion	Bilim va texnologiyalar ustuvorligi	Rivojlanish manbai – yangi kombinatsiyalar va texnologik yangilanish	[1]
Innovatsion	Interaktiv o‘qish	Korxonalar, ilm-fan va ta’lim o‘rtasida doimiy bilim almashinuvi	[3; 7]
Innovatsion	Uchlik hamkorlik	Universitet, sanoat va davlat birgalikda qaror qabul qiladi	[8]
Mintaqaviy	Hududiy differensiatsiya	Har bir hudud turiga alohida boshqarish vositasi qo‘llaniladi	[10]
Mintaqaviy	Klasterli rivojlanish	Turdosh tarmoqlar hududiy klasterlarga birlashtiriladi	[5]
Mintaqaviy	Natijaga yo‘nalganlik	Qarorlar integral ko‘rsatkichlar asosida baholanadi	[12]

Manba: Muallif tomonidan ishlab chiqilgan

Tamoyillar asosida mintaqa sanoatini boshqarishning to‘rt bosqichli yopiq sikl ko‘rinishidagi modeli taklif etiladi (1-rasm). Modelda boshqarish subyektlari to‘rt bosqichdan iborat sikl orqali boshqarish obyektiga – hudud sanoatining innovatsion salohiyatiga ta’sir ko‘rsatadi, monitoring natijalari esa qayta aloqa orqali navbatdagi diagnostikaga qaytariladi.

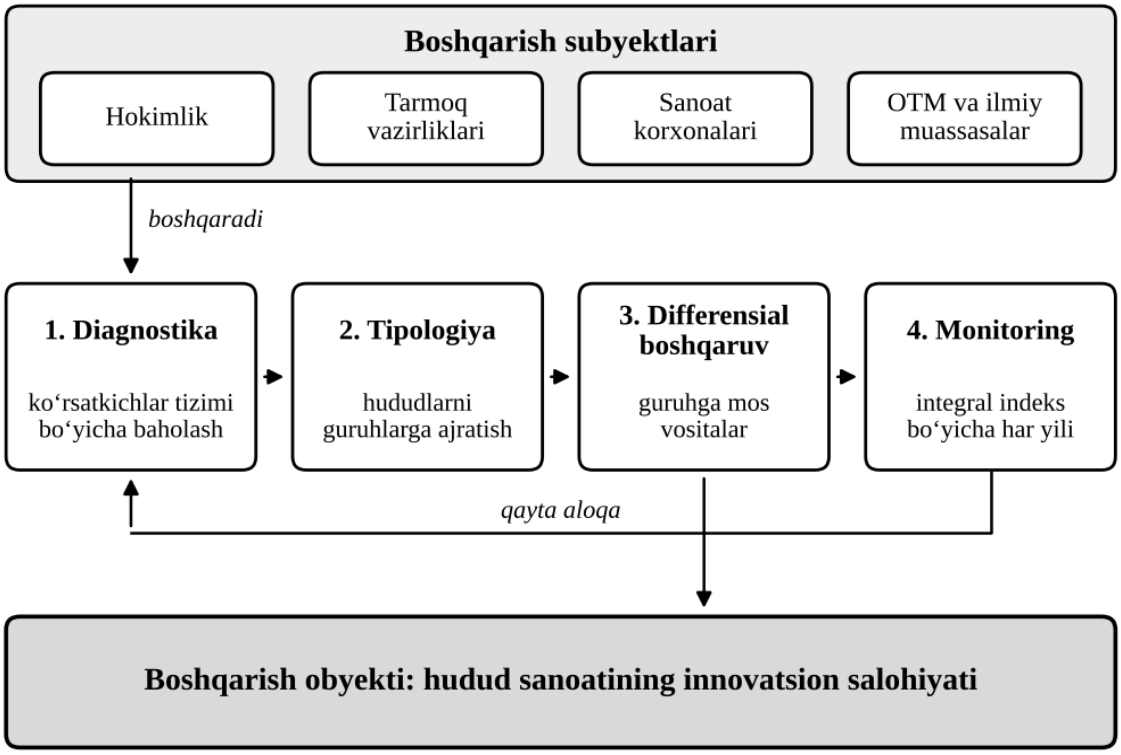

1-rasm. Mintaqa sanoatini innovatsion boshqarish modeli

Birinchi bosqich – diagnostika. Unda hudud sanoatining tarmoq tuzilmasi, aholi jon boshiga sanoat ishlab chiqarish, innovatsion faollik va inson kapitali yagona ko‘rsatkichlar tizimi bo‘yicha

baholanadi. Ikkinchi bosqich – tipologiya. Hududlar sanoat salohiyati va innovatsion faolligiga ko‘ra to‘rt guruhga ajratiladi: innovatsion yetakchilar, xomashyoga tayangan hududlar, o‘sayotgan hududlar va orqada qolayotgan hududlar.

Uchinchi bosqich – differensial boshqaruv. Har bir guruh uchun alohida vositalar tanlanadi: yetakchi hududlarda texnoparklar va ilmiy-sanoat klasterlari, xomashyoga tayangan hududlarda qayta ishlash chuqurligini oshirish, o‘sayotgan hududlarda innovatsion infratuzilma, orqada qolayotgan hududlarda esa sanoat infratuzilmasi va kadrlar tayyorlash ustuvor bo‘ladi. To‘rtinchi bosqich – monitoring. Natijalar integral indeks asosida har yili baholanadi va hududning guruhdan guruhga o‘tishi boshqaruv samaradorligining mezoni sifatida qaraladi.

Tipologiya bosqichida ajratilgan hududlar guruhlari, ularning tavsifi va har bir guruh uchun ustuvor boshqarish vositalari 4-jadvalda keltirilgan.

4-jadval

Hududlar guruhlari bo‘yicha ustuvor boshqarish vositalari

Hududlar guruhi	**Tavsifi**	**Ustuvor boshqarish vositalari**	**Kutilayotgan natija**
Innovatsion yetakchilar	Sanoat salohiyati va innovatsion faollik yuqori	Texnoparklar, ilmiy-sanoat klasterlari, yuqori texnologik eksportni rag‘batlantirish	Yangi mahsulot va texnologiyalar ulushining o‘sishi
Xomashyoga tayangan hududlar	Sanoat salohiyati yuqori, innovatsion faollik past	Texnologik modernizatsiya, qayta ishlash chuqurligini oshirish dasturlari	Qo‘shilgan qiymat ulushining oshishi
O‘sayotgan hududlar	Sanoat bazasi kichik, o‘sish sur’ati yuqori	Biznes-inkubatorlar, texnologiyalar transferi markazlari, investitsiyalarni jalb etish	Innovatsion faol korxonalar sonining ko‘payishi
Orqada qolayotgan hududlar	Sanoat salohiyati va o‘sish sur’ati past	Sanoat infratuzilmasi, kadrlar tayyorlash, kichik sanoat zonalari	Sanoat bazasining shakllanishi

Manba: Muallif tomonidan ishlab chiqilgan

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, bir guruh uchun samarali bo‘lgan vosita boshqa guruhda kutilgan natijani bermasligi mumkin. Shu sababli tipologiya bosqichi differensial boshqaruvning zaruriy sharti hisoblanadi: hududning qaysi guruhga mansubligi aniqlanmasdan turib, unga mos vositani tanlash imkonsiz.

Modelning amaliy ahamiyati shundaki, u hududlar sanoatini yagona hajm mezoni bilan emas, balki ularning innovatsion salohiyatiga mos vositalar bilan boshqarish imkonini beradi. Bir xil vosita turli hududlarda turlicha natija beradi: masalan, texnopark yetakchi hududda bilim oqimini tezlashtirsa, sanoat infratuzilmasi zaif hududda kutilgan samarani bermasligi mumkin.

MUHOKAMA

Olingan natijalar adabiyotlar tahlilida qayd etilgan bo‘shliqni metodologik jihatdan to‘ldiradi. Klassik mualliflar innovatsion rivojlanishning omillarini tushuntirgan bo‘lsa, taklif etilgan model bu omillarni mintaqa sanoatini boshqarish qarorlariga aylantirish tartibini belgilaydi.

Model F. Kukning mintaqaviy innovatsion tizim konsepsiyasini [6] davom ettiradi, biroq undan bir muhim jihat bilan farq qiladi. Kuk mintaqani innovatsiyalarni boshqarishning mustaqil

darajasi sifatida asoslagan, ammo mintaqalar o‘rtasidagi tafovutni boshqaruv obyekti sifatida ko‘rmagan. Taklif etilgan modelda esa A.G. Granberg ta’kidlagan mintaqaviy tafovutlar [10] tipologiya bosqichi orqali boshqarishning bevosita asosi qilib olinadi.

M. Porterning klasterlar haqidagi qarashlari [5] modelda universal vosita sifatida emas, balki faqat ma’lum guruhdagi hududlar uchun qo‘llaniladigan vositalardan biri sifatida o‘rin olgan. Bu yondashuv klasterli siyosatni sanoat bazasi yetarli bo‘lmagan hududlarga mexanik ko‘chirish xavfini kamaytiradi. G. Etskovits va L. Leydesdorfning «uchlik spiral» g‘oyasi [8] esa subyektlar tarkibini kengaytirish orqali institutsional shaklga keltirilgan: oliy ta’lim va ilmiy muassasalar boshqaruv tizimining to‘liq huquqli ishtirokchisiga aylanadi.

Mamlakatimiz sharoitida modelning dolzarbligi innovatsion resurslar va natijalar o‘rtasidagi farq bilan tasdiqlanadi: Global innovatsion indeksda O‘zbekiston resurslar bo‘yicha 69-o‘rinda, natijalar bo‘yicha esa 92-o‘rinda [14]. Bu farq resurslarning mavjudligi o‘z-o‘zidan natija bermasligini, ularni natijaga aylantiruvchi boshqaruv mexanizmi zarurligini ko‘rsatadi. Taklif etilgan model aynan shu mexanizmni hudud darajasida shakllantirishga qaratilgan.

Tadqiqotning cheklovlari mavjud. Taklif etilgan model nazariy-metodologik xarakterga ega bo‘lib, empirik jihatdan sinovdan o‘tkazilmagan. Integral indeks bloklarining vaznlari ekspert baholash orqali aniqlashtirilishi lozim. Bundan tashqari, hududlar kesimida innovatsion faollik ko‘rsatkichlarining ochiq e’lon qilinmasligi modelning diagnostika bosqichini to‘liq amalga oshirishni cheklaydi. Modelning amaliy qo‘llanilishi muallifning keyingi maqolasida rasmiy statistik ma’lumotlar asosida ko‘rib chiqiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O‘tkazilgan tadqiqot innovatsion rivojlanish nazariyalarida tahlil birligi korxonadan milliy iqtisodiyotga, so‘ngra mintaqaga ko‘chganini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, sanoat salohiyati hududlar o‘rtasida notekis taqsimlangan iqtisodiyot sharoitida innovatsion omillarni mintaqa sanoatini boshqarish qarorlari bilan bog‘lovchi metodologiya shakllanmagani aniqlandi. Shu sababli mintaqa sanoatini boshqarish tizimini mintaqaviy innovatsion tizimning tarkibiy qismi sifatida qurish maqsadga muvofiq.

Mintaqa sanoatini boshqarish tizimi besh elementdan – subyektlar, obyekt, maqsad, vositalar va qayta aloqadan iborat tizim sifatida tavsiflandi. Bu tizimda boshqarish obyekti sifatida ishlab chiqarish hajmi o‘rniga hudud sanoatining innovatsion salohiyatini olish asoslandi. Boshqarishning umummetodologik, innovatsion va mintaqaviy guruhlarga ajratilgan sakkiz tamoyili tizimlashtirildi va har bir tamoyil nazariy manbaga tayantirildi.

Diagnostika, tipologiya, differensial boshqaruv va monitoringdan iborat to‘rt bosqichli yopiq sikl ko‘rinishidagi boshqarish modeli taklif etildi. Ushbu natijalardan kelib chiqib, modelni hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqishda qo‘llash, hududlar faoliyatini baholash mezonlariga ishlab chiqarish hajmi bilan birga innovatsion faollik ko‘rsatkichlarini kiritish taklif etiladi.

«Uchlik spiral» tamoyilini amalda joriy etish uchun har bir hududda hokimlik, sanoat korxonalari, oliy ta’lim va ilmiy muassasalar vakillaridan iborat mintaqaviy innovatsion kengash tuzish maqsadga muvofiq. Kengash diagnostika natijalarini muhokama qilish, hudud uchun ustuvor vositalarni tanlash va monitoring natijalarini baholash vazifalarini bajarishi mumkin. Shuningdek, modelning diagnostika bosqichini ta’minlash uchun sanoat korxonalarining innovatsion faolligi bo‘yicha ko‘rsatkichlarni hududlar kesimida muntazam e’lon qilish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Schumpeter J.A. The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1934. – 255 p.
2. Freeman C. Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan. – London: Pinter, 1987. – 155 p.
3. Lundvall B.-Å. Introduction // National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning / ed. by B.-Å. Lundvall. – London: Pinter, 1992. – P. 1–19.
4. Nelson R.R. (ed.). National Innovation Systems: A Comparative Analysis. – New York: Oxford University Press, 1993. – 541 p.
5. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. – New York: The Free Press, 1990. – 855 p.
6. Cooke P. Regional innovation systems: competitive regulation in the new Europe // Geoforum. – 1992. – Vol. 23. – P. 365–382.
7. Asheim B.T., Isaksen A. Regional innovation systems: the integration of local ‘sticky’ and global ‘ubiquitous’ knowledge // Journal of Technology Transfer. – 2002. – Vol. 27, No. 1. – P. 77–86.
8. Etzkowitz H., Leydesdorff L. The dynamics of innovation: from National Systems and “Mode 2” to a Triple Helix of university–industry–government relations // Research Policy. – 2000. – Vol. 29. – P. 109–123.
9. Глазьев С.Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития. – М.: ВлаДар, 1993. – 310 с.
10. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики: учебник для вузов. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 495 с.
11. Taniyev A. Innovatsion iqtisodiyot: darslik. – Samarqand: SamDU nashri, 2020. – 460 b.
12. Choriyev T.A. Hududiy sanoatni rivojlantirishning ahamiyati va uning salohiyatini belgilovchi omillar // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. – 2024. – 2(11). – B. 14–18.
13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. Sanoat bo‘yicha press-reliz: 2025-yil yanvar–dekabr. – Toshkent, 2026. https://stat.uz/img/news/press-reliz-sanoat-21_01_2025-j_-lotin_p43175.pdf
14. WIPO. Global Innovation Index 2025: Uzbekistan ranking. – Geneva: WIPO, 2025. https://www.wipo.int/edocs/gii-ranking/2025/uz.pdf
15. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 6-iyuldagi «2022–2026-yillarda O‘zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi Farmoni. https://president.uz/oz/lists/view/5321